

ali yaşar sarıbay ile islam sosyolojisi üzerine söyleşi

ALİ YAŞAR SARIBAY

Prof. Dr. Uludağ Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Eskireni: Geçmişte bu konuda akademik yazılar kaleme alan bir kişi olarak İslam sosyolojisi ifadesinden siz neyi anlıyorsunuz? Bu konuda bir tanımı-
nız var mıdır?

Ali Yaşar Sarıbay: “İslam Sosyolojisi”, her şeyden önce, Batı medeniyetinin hegemonik entelektüel paradigmasına bir meydan okumadır. Bu terimi ilk ortaya atan kişi Ali Şeriati olarak bilinse de; ondan çok daha önce, 1922’de, İstanbul Dârülfünûn Edebiyat Fakültesi İslam Felsefesi Müderrislerinden İsmail Hakkı İzmirli “İslam İçtimaiyyatı” başlıklı bir makale ile Batı karşısında toplumsal olaylara yeni ve yerli bir bakış açısı önermiştir. Bu bilgiyi borçlu olduğumuz Dr. Mehmet Bayyigit’in belirttiğine göre İsmail Hakkı İzmirli, mülkiyet, emek-sermaye, adalet, sosyal mobilite vs. gibi toplumsal meselelere İslam açısından nasıl bakılabileceğinin ipuçlarını vermiştir. Merhum İzmirli’den çok çok sonra, İranlı düşünür Ali Şeriati, Batı medeniyeti karşısında “öze dönüş” söylemi içinde bir paradigma olarak “İslam Sosyolojisi” kavramlaştırmasına yönelmiştir. Bu

noktada, dikkat çekilmesi gereken husus şudur: Şeriatî'nin amacı, sosyolojiyi *İslamîleştirmek* değil, tâbir caizse, İslam'ı *sosyolojikleştirmek*ti. Bu husus özellikle önemlidir, çünkü 1970'lerde "İslam Sosyolojisi"nin de içine oturtulduğu bir başka entelektüel akım olan "Bilginin İslamîleştirilmesi"nden Şeriatî'nin yapmak istediği farklıydı. Eğitimi Batı'da tamamlamış bir düşünür olarak Şeriatî, Batı medeniyetinin meşrulaştırıcı bir paradigması olan Sosyolojinin "İslamîleştirilmesi"nin, son tahlilde, "öze dönüşü" değil, Batının Batı-dışı bir söylemle yeniden meşrulaştırılmasının yolunu açacağını farkındaydı. Oysa, Şeriatî için İslam'a sosyolojik bakmak, onun sadece bir din/inanç sistemi olmanın ötesinde medeniyet, kültür, hukuk, iktisat, estetik... gibi içerdiği sosyo-kültürel, ekonomik ve politik olguları da ön plana çıkarmak; böylece, "öz"ün ne olduğunu tanımlamak, o öze "dönüş"ün ikna edici gerekçelerini oluşturmaktı.

Eskireni: Tek bir İslam sosyolojisinden mi söz etmek durumundayız? Yoksa bu konuda farklı içerik ve çizgilerden söz etme imkanımız da bulunmakta mıdır?

Ali Yaşar Sarıbay: Biraz önce belirttiğim gibi; mesele İslam'a sosyolojik olarak bakmak ise tek bir İslam Sosyolojisinden söz edemeyiz. Çünkü, Batı'da geliştirilmiş bir paradigmadır söz konusu olan. Bu bağlamda, Durkheim'e dayanıyorsanız başka; Marks'a dayanıyorsanız bambaşka bir bakışınız vardır ve incelediğiniz olgunun mahiyetini de bakışınıza göre yansıtırsınız. Şeriatî'nin kendi bakışı zaten başlıbaşına bir örnektir bu konuda. Şeriatî'nin İslam'a bakışında Marksist temaların izleri hissedilir mesela. Ya da Latin Amerika menşeli "Kurtuluş Teolojisi" akımını düşünelim: Hıristiyanlığın tamamen siyasi sol (veya Marksist) bir yorumu değil midir? Günümüz Türkiyesinde son bir iki yıldır yapılan entelektüel tartışmalar da benzer bir özellik göstermemekte midir?

Mesele Sosyolojiyi "İslamîleştirmek" de olsa, gene aynı kapıya çıkarız. Mesela, Weberci sosyolojiye bakarak, diyelim Weber'in Protestan ahlâkı ile kapitalizmin ruhu arasında kurduğu ilişkinin karşılığını İslam'da arayacaksınız. Bu yapılmadı da değil: Merhum Sabri Ülgener hocamız, Weberci bir anlayış ve yaklaşımla İslam'ı okudu ve neticede Weber'in iddialarının izlerini tasavvufta gördü. Benzer bir şey

Konfüçyanizm için de yapıldı: Weber'in Protestanlığa, özellikle onun Kalvinist koluna kapitalizmin "ruhu" bakımından atfettiği ne kadar özellik varsa, Çinliler kendi dinlerinin de aynı özelliklere sahip olduğunu ileri sürdüler; dolayısıyla Konfüçyanizmin kapitalizme aykırılık teşkil etmediğini göstermeye çalıştılar.

Netice olarak, kendinize kendi gözünüzle de başkalarının gözüyle de baksanız, çoğul bir anlayış ve anlatı kaçınılmazdır.

"İslâm Sosyolojisi", her şeyden önce, Batı medeniyetinin hegemonik entelektüel paradigmasına bir meydan okumadır. Bu terimi ilk ortaya atan kişi Ali Şeriati olarak bilinse de; ondan çok daha önce, 1922'de, İstanbul Dârülfünûn Edebiyat Fakültesi İslâm Felsefesi Müderrislerinden İsmail Hakkı İzmirli "İslâm İçtimaiyyatı" başlıklı bir makale ile Batı karşısında toplumsal olaylara yeni ve yerli bir bakış açısı önermiştir.

Eskiyeni: Sosyolojinin İslam'ın anlaşılması ya da açıklanması noktasındaki konumu sizce nedir? Sosyolojik düşüncenin İslam ile ilgili konulardaki üretimleri neler olmuştur/neler olabilir? Bunun İslam sosyolojisi çabaları ile ilgisi konusunda neler söyleyebilirsiniz?

Ali Yaşar Sarıbay: Akademik bir disiplin olarak Sosyoloji, Türkiye'de çok uzun süre İslam'a ilgisiz kaldı. İlgi göstermeye başladığında da İslam'a adeta modernitenin bir patolojisi olarak yaklaştı. Modernleştirici zihniyet ve bu doğrultuda oluşan laiklik anlayışı, böyle bir telâkkide baskın bir etkiye sahipti şüphesiz. Öte yandan, kendi geçmişimiz ile koparılmış durumda olmak, Batı'daki düşünce akımlarını ve bu akımların yöneldiği meseleleri herkes için kendi meselelerimizden çok daha önemli kıldı. İlginçtir, Marksizmin fikir hayatımıza girmesiyle beraber ancak kendi geçmişimize bir nebze eğilme gereğini hissettik, o da Marksist teorinin hipotezlerinin sınanma alanı olarak... (Hatırlayınız, 1960'ların ortalarında en hararetle tartışma konusu Osmanlı toplumunun feodal mi, yarı feodal mi, prekapitalist mi, yoksa Asya tipi üretim tarzı mı olduğuydu). Bu

açıdan, şahsen Marksist düşüncenin kendi geçmişimize eğilmede pozitif bir etkisi olduğu kanısındayım. Tarihsel olarak tevarüs ettiğimiz hayati mesele "bu memleket nasıl kurtarılabilir?" sorusu etrafında ete kemiğe büründüğünden; sırf bu soruya cevaben ilgilenmiş olursa da yeni aşına olduğumuz fikir akımlarının entelektüellerimize ufuk açtığını düşünüyorum. Fikir hayatımıza bir zenginlik geldi ama meselelerimizimizin çoğunlukla ideolojik eksende vuku bulan kavgalara ve kutuplaşmalara dönüşmesi, tâbir caizse, varlık içinde yokluğa sebep oldu. Bunun gölgesi, akademik disiplinlere de düştü ve sosyal bilimler eğitimi sığ bir düzeyde seyretti. Bu sebeple, mesala Ziya Gökalp'le başlayan Durkheimci doğrultuda gelişen bir sosyoloji ortaya çıkmadı. Keza, Weberci, Marksist, ne bileyim, Paraetocu, Parsonscu bir sosyoloji de.. (İbn Haldun'un esamesinin okunmadığını belirtmem bile gerek yok). Neticede, Batı'nın gözüyle Batı'ya bakmaya çalışan Batı-dışı insanlar olarak ne onları, ne de kendimizi bihakkın anlayabildik.

Bununla beraber, kendimizi anlamaya yönelik açılan kapıların varlığı da inkâr edilemez. Bunun için özellikle şu isimleri anmak bir borçtur: Kemal Tahir, Cemil Meriç, İdris Küçükömer, Sencer Divitçioğlu, Sabri Ülgener, t. erif Mardin. Bu isimlerin hepsi de entelektüel ve teorik bir perspektiften kendimizi anlamaya yönelik katkılarda bulundular ve gelecek nesillere ilham verdiler. Sosyolojik olarak İslam'ı anlamak açısından Ülgener ve Mardin'in üzerinde ayrıca durmak gerekir. Her şeyden önce, Ülgener de Mardin de kültürel arka planları itibarıyla İslam'a içerden baktıkları kadar, Batı sosyolojisinin kavramsal avandanlığına da hâkim şekilde bakışlarını teorik bir çerçeveye oturtan insanlardı. Gerek Ülgener, gerek Mardin akademik dilin ve yaklaşımın ne olduğunu göstererek; bir mesele etrafında düşünmenin de bir teori ve metod işi olduğunda ısrar etmişlerdir. Tarih ise onlara göre, teori ve metodun sınanmasında vazgeçilemeyecek bir alandı. Kanaatim o ki, bu yöndeki katkılarıyla Ülgener ve Mardin, özellikle din sosyolojisini vulgarize edilmekten kurtaran kişiler olmuştur. Bu tavır, din sosyolojisi ile iştigal eden birçok kişiye yol göstermiştir: İslam'a yaklaşımın apolojetik/mazeretçi olmaması gerektiğini daima hatırlatıcı bir rol oynamıştır.

Buna karşılık, akademik çevrelerde "İslam çalışmak" hâlâ muhâtaralı sayılıyor dersem, abartmış olmam.

Bunun yapılabilecek çok daha verimli çalışmalara zihinsel bir engel teşkil ettiğini söylemeliyim.

Eskireni: Bu konu itibarıyla İslâmî ve sosyolojik bakımlardan epistemik rejim farklılıklarından söz edebilir miyiz? Bunların bir İslam sosyolojisi bakımından tayin edici boyutları var mıdır?

Ali Yaşar Sarıbay: Aslında epistemik olarak İslam'a tanıdığımız yer hâlâ bir ideoloji mertebesinde; modernleşmenin bir patolojisi konumunda. Bu, radikal bir modernleşme projesi uygulamış ülkemizde o kadar bariz ki, İslam ile ilgili hemen her şey, patolojik bir mesele olarak algılanabiliyor ve Türkiye'nin ya İran, olmadı, Malezya gibi olacağı endişeleri tedavüle giriyor. Fakat, şu unutuluyor: Modernleşmenin toplum hayatından aldığı bir şeyin, yerine yenisi koyulamamışsa; İslam'ın eksik olan o şeyin bilincini dile getirdiği neden düşünülmesin? Geçerken söyleyeyim ki, bu soru bile, "modernite karşıtlığı" olarak algılanma ihtimaline sahiptir ülkemizde. Hâl böyle olunca, kendimize dair bir paradigma geliştirmenin önünün açık olduğunu söyleyebilir miyiz?

Ama, gene de, akademisyenlerimiz, şükür, "İslam Sosyolojisi" yapabiliyor; çoğu yabancı dillerde olsa bile.

Eskireni: Modernlik – Postmodernlik tartışmaları bağlamında konu nereye oturmaktadır? Modern ve post-modern düşünsel yönelimler ve bilimsel paradigmlar arasında bir İslam sosyolojisinin konumu ne olacaktır?

Ali Yaşar Sarıbay: Şahsen, postmoderniteyi, modernitenin kendi üzerine düşünümü, bazı açılardan radikalleşmesi saydığım için; her iki "durum"un malûl olduğu meseleleri aşmada İslam Sosyolojisinin önemli katkılar yapabileceği kanısındayım. Her şeyden önce, "tarihin sonu"nu, "insanın sonu"nu ve nihayet "öznenin sonu"nu ilân etmiş bir fikri külliyat, son tahlilde, *insansızlaştırılmış* bir sosyal bilim paradigmasına vücut vermiştir. Bu paradigma, aynı zamanda, Batı-dışı toplumları nesneleştirmiş, o doğrultuda da İslam'ı münhasıran dini bir pratiğe indirgemıştır. 11 Eylül ile birlikte böyle bir telâkki doruk noktasına çıkarılmıştır. Oysa İslam, politik bir söyleme dayanarak moderniteyi tartışan bir mahiyete sahiptir. Bu açıdan bakıldığında, Batı'nın kendi modernitesini sorgulayan bir dönüm noktası olarak gördüğü, fakat modernitenin radikalleşmesinden başka

bir şey olmayan postmodernitenin yapamadığını, kendi dışına kulak vererek yapma şansı teorik planda olgun bir İslam Sosyolojisi ile mümkün olabilir ancak. "Teorik planda" dememin sebebi, Batı-dışı toplumların sosyal pratiğinde, İslam'a Batılı hayat tarzının meşrulaştırıcı rolünün verilmeye çalışmasıdır. Bu doğrultuda Batılı sosyal pratikler "İslamîleştirilerek" yeniden üretiyor ve modernitenin sorgulanmasının altını oyuyor diyebilirim. Bu durumda, İslam Sosyolojisini bekleyen iki görev vardır: Hem modernitenin, hem kendi toplumunun eleştirisiyle meşgul olmak. Bu çok zor bir iştir. Böyle bir işi kolaylaştırıcı faktör ise sosyoloğun ilk ve her şeyden önce, kendi toplumuna yabancılaşmamış olmasıdır.

Eskireni: Modern ve modern-ötesi sosyolojik kuramlar bağlamında İslam sosyolojisinin konumu sizce tutarlı mıdır? Aslında İslam sosyolojisinin bu iki uç arasında ciddi bir takım çelişkileri beraberinde getiren bir takım boyutlar taşıdığından söz edilmesi gerekmiyor mu?

Mesele Sosyolojiyi "İslâmîleştirmek" de olsa, gene aynı kapıya çıkarız. Mesela, Weberci sosyolojiye bakarak, diyelim Weber'in Protestan ahlakı ile kapitalizmin ruhu arasında kurduğu ilişkinin karşılığını İslâm'da arayacaksınız. Bu yapılmadı da değil: Merhum Sabri Ülgener hocamız, Weberci bir anlayış ve yaklaşımla İslâm'ı okudu ve neticede Weber'in iddialarının izlerini tasavvufta gördü.

Ali Yaşar Sarıbay: Bu konuda ilk tespit edilmesi gereken nokta, kendilerini "İslam Sosyolojisi" muhibbi sayanların, aslında modernitenin bir eleştirel aşılması olarak gördükleri postmoderniteye İslam'ı payanda olarak sunduklarıdır. Mesela, Akbar Ahmad'ın İslam'ı okuyuşu bu doğrultudadır. Bazı âyetlerin zorlama bir yorumla postmodernizmin habercisi olduğunu söyleyebilmektedir. Bu, bence, Batı'nın gözünde postmodernizm aracılığıyla İslam'ı haklılaştırma girişimidir ki, son tahlilde, Oryantalizmin meşrulaştırılmasıdır. Hâl böyleyse, "İslam Sosyolojisi" yaftası altında yapılabilecek olan; İslam'ın modernitenin ve postmodernitenin iktisadi, sosyal, siyasal, kültürel içerimleri karşısında sosyolojik bir paradigma şeklinde yeniden tanımlanmasıdır. Aksi tak-

dirde, Batı gözüyle İslam'a bakmaya devam ederiz. Ama "İslam Sosyolojisi" için aslanan, İslam'ın gözüyle Batı'ya bakmak değil midir?

Burada bir parantez açarak şu hususu dikkatlere sunmak gerekir: "İslam Sosyolojisi"nin çağrışımı, İslam toplumlarının sosyoloji disiplini perspektifinden incelenmesidir. Batı'ya İslam'ın gözüyle bakmak, belki ilk anda Sosyoloji'nin İslamlaştırılmasını akla getirebilir. Fakat bu, doğru değildir. Başlarda da söylediğim gibi, bir disiplinin (Sosyolojinin) kavramlarının "İslamlaştırılması", o disiplini ne epistemolojik olarak, ne de ontolojik olarak temellük etmektir. Neticede mevcut bir durum var ve bu durum içinde tarihsel olarak İslam toplumlarının Batı ile birçok bakımdan iç içe geçmişliği söz konusudur. Bu bakımdan, genel olarak bilginin, özel olarak Sosyoloji'nin

Akademik bir disiplin olarak Sosyoloji, Türkiye'de çok uzun süre İslâm'a ilgisiz kaldı. İlgi göstermeye başladığında da İslâm'a adeta modernitenin bir patolojisi olarak yaklaştı. Modernleştirici zihniyet ve bu doğrultuda oluşan laiklik anlayışı, böyle bir telâkkide baskın bir etkiye sahipti şüphesiz. Öte yandan, kendi geçmişimiz ile koparılmış durumda olmak, Batı'daki düşünce akımlarını ve bu akımların yöneldiği meseleleri herkes için kendi meselelerimizden çok daha önemli kıldı.

"İslamlaştırılması" girişimi; İslam'ın tarihsel, sosyal ve politik pratiklerden koparılmış, sadece kitabî ilkelere ve normlara indirgenmiş bir inanç sistemi olarak kabul etmektir. Hâl böyle olunca, bugün İslam'ın Batı karşısında marûz kaldığı "durumlar", Sosyoloji gibi Batı kökenli bir paradigma perspektifinden mütereddid olmadan incelenebilir. Böyle bir şeyin, o paradigmanın temel varsayımlarının ve nosyonlarının yeniden değerlendirmesine katkısı da olabilir. Dolayısıyla, eğer ısrarla bir **İslamî** bir paradigma oluşturmak peşinde olacaksak; bunun ancak mevcut hâkim paradigma içinden, onu dönüştürerek ortaya çıkması mümkündür. Bir başka deyişle, Batılı hâkim paradigma, bir sosyal gerçeklik (İslam) ile çarpıştırılarak kendi içinde parçalanabilir. Aksi takdirde, hâkim paradigmanın sorgulanmamış perspektifini uygulamak,

İslam'ı, son tahlilde, modernize, postmodernize, dolayısıyla "westernize" eder.

Bundan kurtulmanın yolu, İslam toplumlarının artık Batı'dan ne alabilecekleri kadar, Batı'ya ne verebileceklerini de düşünmeye başlamalarıdır. Böyle bir başlangıç, iki dünya arasındaki birçok bakımdan diyalogun yolu olduğu kadar, kendini tanımanın ve yeniden tanımlamanın da bir imkânıdır.

Eskireni: Batılı ve yerli bilgi bağlamlarında İslam sosyolojisi hangi boyutları beraberinde getirmektedir? Batılıların İslam'ı bilme [temsil etme?] çabasına karşı İslam'a ilişkin sosyolojik bilginin yerli bakış açılarından üretilmeye çalışılması noktasında İslam sosyolojisinin yeri nedir? Yenilmişlik durumuna bir tepki ya da bir meydan okuma hâlinin bu çabalarda bir rolü var mıdır? Başka bir deyişle burada post-kolonyal boyutların yeri nedir?

Ali Yaşar Sarıbay: Bu soruya cevabı, izninizle, hemen yukarıda söylediklerime, sosyolog Niklas Luhmann'ın tanımıyla artık bir **dünya toplumunda** yaşadığımızı ekleyerek vermek isterim. Bir dünya toplumunda yaşıyorsak, yapılacak en akıllıca iş, o toplumda eşitlikçi bir ortaklık yaratmaktır. Böyle bir ortaklığın (partnership) gerçekleşmesinin koşulu ise ne "yenilmişlik" psikozuna kapılma, ne de öyle bir psikozun kışkırttığı tepkilere itibar etmedir. Belki bu noktada, Mahatma Gandhi'nin şu veciz sözü bir anahtar işlevi görebilir: "Basit yaşa ki herkes yaşayabil-sin". Gandhi'nin bu öğüdüne İslam hiç de yabancı değil zaten. Ama mesele, İslam'ın bir yarış unsuru yapılmaması, öyle görülmemesidir. Bugüne kadar böyle bir zihniyet hakim oldu İslam dünyasına, hâlâ da hakim: Batı modernitesinin/postmodernitesinin bütün içerimlerine İslam meh'az teşkil etti ve kendinden uzaklaştı. Postkolonyalizmin mirası hâlâ bu yönde etki göstermeye devam ediyor. Redd-i miras, dar görüşlü bir **yerliliği** doğurdu, fundamentalizme kadar uzandı. Kolonyalistler de İslam'a hâlâ "Batıcılaştırma" nesnesi olarak bakıyorlar, bir öteki olarak görüyorlar. Büyük bir medeniyet olarak İslam kendi değerlerini, normlarını ve ilkelerini dünya toplumunun bir ortağı olma mesabesinde sunma kabiliyeti gösterdiği ölçüde yerellikten kurtulup, evrenselliğini tekrar kazanabilir ve eşitlikçi, âdil bir dünyanın inşasında rol oynayabilir ancak.

Eskireni: Bu bağlamda İslam ile ilgili modernleşme ve sekülerleşme süreçlerinin etkilerini göz

önünde bulduğumuzda sizin tespitleriniz nelerdir? Daha özel bir ifade ile bugün yaşadığımız ortamda İslâmî epistemolojik atılımların imkânları nelerdir?

Ali Yaşar Sarıbay: Tüketimci kapitalizmin hemen her şeyi maddileştirdiği, gösteriş tutkusuna dönüştürdüğü bir durumun sorgulayıcı, eleştirici, hatta hor görücü ruhu İslâm'da mevcut. Modernitenin ve onun kalbi olan sekülerleşmenin bu ruhu maalesef fazlasıyla zedelemiş olduğu da bir gerçek. Buna karşılık, ne yazık ki, "dindarlık" ruhani bir benlik unsuru değil, bir "apolet". Özellikle (post)modernitenin "görünüyorum o hâlde varım" mottosu İslâm toplumu mensuplarına da fazlasıyla sirâyet etmiş durumda. Bu cümleden olmak üzere, içerik biçime feda edilir hâlde geldi. Kapitalizmin şeyleştirici, fetişleştirici, ticarileştirici etkileri, bunlara en fazla karşı durmaları gereken/beklenen kesimlerde yadırganmıyor bile! Birçok amel "Allah rızası" için yapılmıyor çoğunlukla. Lüks otellerde iftar yemeklerini mi alırsınız; "Mevlûd AŞ" diye yaftalanacak kadar pazarlıkçı sözde mevlidhanları mı düşünürsünüz; fakir evlerine TV kamareları eşliğinde yardıma gidişleri mi hatırlarsınız... artık bilemem.

Buna rağmen, İslâm'ın zedelenmiş kurucu ruhunun yaralarını sarmaya yönelik fikri girişimler var ve bu girişimler sayesinde belirttiğiniz "epistemolojik atılımların" ortaya çıkacağı beklenir. İsim ve grup adı zikretmeden şunu söyleyeyim sadece: Kapitalist tüketimci kültürün gözüyle İslâm'a bakmanın yerini, İslâm'ın ruhu gözüyle o kültüre bakmanın orta vadede etkili bir fikir akımına dönüşmesi elzem görünüyor. Bundan kasdım, radikal bir İslâmî akım değil. Modernitenin patolojilerini sadece aklı olarak değil, moral olarak da sorgulayan ve bunun köklerinin çok önemli kısmının büyük bir medeniyetin sembolü olan İslâm'ın sağladığını gören bir kavrayıştan bahsediyorum.

Eskireni: İslâm sosyolojisi ile ilgili tartışmalar aslında nispeten eski tarihlere uzanıyor; dolayısıyla bu konuda geçmişle bugün arasında bir kıyaslama imkanı ortaya çıkmış bulunuyor. Bu bakımdan İslâm sosyolojisi doğrultusundaki girişimler geçmişte nerede duruyordu, bugün gelinen noktada durum nedir, bu konudaki çözümlenmelerinizi bizimle paylaşır mısınız? Böyle bir özel sosyoloji, potansiyeli bulunan, gerçekleştirilebilir çabaları mı ifade ediyordu, yoksa o sadece bir fantezi miydi?

Ali Yaşar Sarıbay: Sorunuzun cevabı, aslında buraya kadar söylediklerimin en azından satır aralarında mevcut. Şu kadarını ilâve edeyim: Geçmişte, mazeretçi, ötekileştirmenin yarattığı kompleksden kurtulmanın yolu olarak, Batılı değerlerin "İslâm'da (da) içkin olduğu" yönünde, bir anlamda "yaranmacı" diyebileceğimiz anlayış ve tutum baskındı. Modernleştikçe bu iyice sulandırıldı, fakat, aynı zamanda, kendimize ve etrafımıza bakmayı da beraberinde getirdi. Aslında, "İslâm Sosyolojisi" "sizde olan bizde de var" anlayışını yansıtan bir fantezi olarak nitelenebilir ilk başlarda. Fakat, Müslüman âlimlerden tercüme yapıldıkça, belki önceleri fantezi düzeyinde siyâsî olan yöneliş, daha gerçek ve fikrî bir arayışı teşvik etti. Nitekim, Batıyı sorgulamayı partizanca iş edinmiş birçok kişinin, daha sonraları fikrî figürlere dönüştüğüne tanık olduk. Bu açıdan, bugünkü tartışmalar, "fantezi" olma vasfını çok gerilerde bırakmış olup, fikrî ve ilmî bir yön kazanmıştır.

Buna karşılık, akademik çevrelerde "İslâm çalışmak" hâlâ muhâtaralı sayılıyor dersem, abartmış olmam. Bunun yapılabilecek çok daha verimli çalışmalara zihinsel bir engel teşkil ettiğini söylemeliyim.

Eskireni: Geçmişte bu konudaki bir yazınızda İslâm sosyolojisini "yerli" olarak nitelemiştiniz. Bu nitelenedeki hareket noktalarınız nelerdi? Bir de şunu sormak istiyorum, bu konudaki düşüncelerinizde bir değişiklik var mı?

Ali Yaşar Sarıbay: Evet, o nitelmem, mazeretçi bir anlayışa vurgu yapmaktaydı ve tarihsellikten kopuk, ideolojik fantezi vasfını haiz dar görüşlülüğü anlatmaktaydı. Böyle bir nitelme, benim zihnimde "yerli" olandan başka bir "İslâm Sosyolojisi"ni imâ etmekteydi şüphesiz. Nitekim, bunun ipuçları sorularınıza verdiğim cevaplarda bulunabilir. Bir hususu daha belirtiyim; "yerli" nitelemesinde bulunmam, hâşâ küçümseyici bir tavır değildi. Büyük bir medeniyet paradigmasını küçültmeye gösterdiğim belki bilinçaltı bir tepkiydi. Bakışımı bu anlamda hâlâ koruyorum.

Eskirenî: Bu konuda İbn Haldun nasıl değerlendirilebilir? İbn Haldun Seküler bir din sosyolojisinin habercisi mi, yoksa yerli/İslamî bir epistemolojinin bir ilk-örneği midir?

Ali Yaşar Sarıbay: Ben, büyük düşünür İbn Haldun'u "Tarihsel Sosyoloji"nin başat figürü olarak görüyorum. Tarihsel analizlerinde İslama ilişkin söylediklerini bir ölçüde "maddecî" olarak kavırıyorum ve bu anlamda da düşünürümüzü "seküler" din sosyolojisinin habercisi olarak niteliyorum. Bunun bir diğer önemli sebebi de İbn Haldun'un İslam'ı umrânda "ortaya çıkması mümkün olaylar" kategori-

İslâm, politik bir söyleme dayanarak moderniteyi tartışan bir mahiyete sahiptir. Bu açıdan bakıldığında, Batı'nın kendi modernitesini sorgulayan bir dönüm noktası olarak gördüğü, fakat modernitenin radikalleşmesinden başka bir şey olmayan postmodernitenin yapamadığını, kendi dışına kulak vererek yapma şansı teorik planda olgun bir İslâm Sosyolojisi ile mümkün olabilir ancak.

sinde telâkki etmesidir. Bilindiği üzere, İbn Haldun, bir "Umrân Bilimi" inşasını "varlığı zorunlu olan" kategorilere dayandırmıştır. Ona göre, İslam, o bağlamda Şeriat ve Peygamberlik umrân için "varlığı zorunlu olan şeyler" olmayıp, umrân vasıtasıyla ve tarihsel olarak "ortaya çıkması mümkün olan" toplumsal kategorilerdir. Bu da demektir ki, düşünürümüz genel olarak dini, toplumsal kökleri olan bir olgu olarak vasıflandırıyor, dolayısıyla "seküler" bir din tasavvurunu dile getiriyor. Öte yandan, İbn Haldun'un "Umrân Bilimi"nin epistemolojik mahiyeti evrensel bir bakışa dayandığından, din tasavvurunun da "yerli" epistemolojik ve ontolojik mahiyeti haiz olmadığı ileri sürülebilir.

Eskirenî: İslam sosyolojisi çerçevesinde Türkiye'de kayda değer katkılar yapılmış mıdır; bu konudaki düşüncelerinizi öğrenebilir miyiz?

Ali Yaşar Sarıbay: Tanımladığım anlamda "İslam Sosyolojisi"ne akademik çevreden katkılar çoktur ve önemlidir.

Şerif Mardin ve Sabri Ülgener hocaları yukarıda zikretmiştim. Nilüfer Göle önemli bir yere sahip. Onun özellikle *Modern Mahrem*'i meseleye kendi içinden bakmanın değerli bir örneğidir. Nur Vergin, mutlaka başvurulması gereken kavramlaştırmalar ve analizler yapmış birisidir. Kadir Canatan'ın mesaisi münhasıran modernleşmeye ve "İslam Sosyolojisi"ne tahsis edilmiştir. Ejder Okumuş, Din Sosyolojisi disiplininin sağladığı zengin perspektiften Türkiye'deki dindarların sosyolojik profilini tasvir eden çalışmalar yapmaktadır. Son zamanlarda, daha çok İngilizce veya Fransızca yazılmış ama mutlaka Türkçeye çevrilmesi gereken makalelere ve kitaplara imza atmış akademisyenleri anmadan geçmemek lâzımdır (bunlardan bir ikisi Türkçeye kazandırıldı): Altan Gökalp, Samim Akgönül, Ahmet Kuru, Cihan Tuğal, Berna Turam, Menderes Çınar (Şu an aklıma gelmeyen isimlerin beni mazur görmesini dilerim).

Önemli bir husus şudur: İslam'a eğilen akademisyenlerimiz hem Batılı çözümlene çerçevelerine çok hâkim, hem kendi toplumuna içerden bakmayı önemseyen kişilerdir. Getirilen katkıların, sadece kendimizi değil, dünya toplumunu da derinlemesine anlamamıza imkân tanıyan yolları açtığı kanısındayım. ■